

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI
ATATURK SUPREME COUNCIL
ATATURK CULTURE CENTER

AÇILIŞ / OPENING

4 KASIM 1997-SALI / 4th NOVEMBER 1997-TUESDAY

10.00-12.00

TÜBİTAK Konferans Salonu/Conference Hall
Atatürk Bulvarı, 221, Kavaklıdere, Ankara-TÜRKİYE

OTURUMLAR / SESSIONS

STAD Otel Salonları / The Halls of STAD Hotel
4-7 KASIM 1997/ November, 4-7, 1997
Ulus, Ankara / TÜRKİYE

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Azerbaycan
012412
mahale Mezarlık posetinde
131450

AZERBAJYCAN MEZARTAŞLARINDA

17 Kasım 2016

GELENEKSEL TÜRK DİNİ VE İSLAMIN ETKİLERİ

Dr. Mustafa Ünal*

Giriş: Tarihi Azerbaycan toprakları, kuzeyde Kafkas dağlarından güneyde İran'ın kuzeybatısındaki Doğu ve Batı Azerbaycan Eyaletlerine kadar uzanır. Azerbaycan Cumhuriyeti ise, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, batıda Ermenistan ve kuzeyde Gürcistan arasında bulunan topraklar üzerinde kurulmuştur. Buna ilaveten, Cumhuriyet'in güneybatıda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Bu bölgeler, milletlerin ve dinlerin geçiş ve buluşma yeri olmuştur. Çok eski çağlardan bu yana birçok millet, başlıca Persler, Bizanslar, Sasaniler ve Türkler değişik dönemlerde bölgenin hakimisi olmuşlardır. Bunlara bağlı olarak, buralarda Zerdüştilik, Musevilik, Hristiyanlık, Manilik ve İslam dinleri yayılmıştır.¹

Türklerin bu bölgeye yerleşmeleri milattan önceki yüzyıllara kadar gider. M.Ö. 7. yy.'da Sakalar bu bölgeye ilk yerleşen Türk unsurları olarak kendini gösterir. Bunların ardından Uz, Ogur, Bulgar, Sabir, Kuban, Ağaçeri, Hazar, Avar ve Hun Türkleri bölgede yerleşip hakimiyet kurmuşlardır.

Bunlar, bölgenin coğrafyasına bağlı olarak kendilerine has taş işlemeciliği sanatlarını kurmuşlar, geliştirmişler ve günümüze kadar bu geleneği devam ettirmişlerdir. Bu sanat Türklerin tarihindeki coğrafi ve dini değişikliklerin etkilerini göstermektedir.

Bu bildiride, tarihi Azerbaycan topraklarının kuzey bölgesini oluşturan, şimdiki Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakü, Sumgayt, Kuba ve Kusan kentlerinde, 1994 yılında, yapmış olduğumuz alan çalışması sırasında toplanan bilgiler ışığında, günümüz Azerbaycan mezartaşı geleneği, dini etkilenmeler açısından tartışılmaya çalışılacaktır.

Aşağıda görüleceği gibi, bölgedeki mezartaşlarının iki ana noktada ağırlıklı olarak İslam Öncesi Türk geleneği ve İslami gelenekten etkilendiğini söyleyebiliriz.

1- Geleneksel Türk İnançının Etkileri: Belirttiğimiz gibi, milattan önceki yüzyıllarda bir takım Türk boyları Kafkas bölgesini kendilerine yurt edinmişlerdi. Bu doğrultuda, boyların bağlı buldukları dinlerin etkileri günümüze kadar devam etmişlerdir. Ancak çoğunluğu oluşturan Müslüman Azeri Türkleri, mezartaşlarında hernekadar İslami motifleri kullansalar da, pek doğaldır ki, bunun yanında atalarının kültürlerini de muhafaza etmektedirler. Bu gelenek, mezartaşlarına veya türbelere hayvan figürlerinin, özellikle boya temsil eden ongun hayvanlarının resmedilmesi biçiminde yüzyıllar öncesinden koç, at, tavus v.b. motifleriyle günümüze kadar getirilmiştir. Bölgede hakimiyet kurmuş olan Akkoyun, Karakoyun ve Karakeçililer döneminde boylarını simgeleyen koç ve koyun heykelleri mezarların üzerine yapılmış ve böylece Gök Tanrı inancını yaşayan Türklerin kullandığı tızi küçük değişikliklerle devam ettirmişlerdir. Bu gelenek nadiren de olsa günümüzde de korunmaktadır.²

* Erceves Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

"Efendiyev" nei o fotoğraflar kullanmam için sayın Prof. Dr. Rasim Efendiyev tarafından verilmiştir. Kendisine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

¹ Minorsky (1969), s. 188; Togan (1970), s. 96; Buniyatov (1991), 317-322

² Efendiyev (1989), s. 7-13.

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ VE
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İŞBİRLİĞİ İLE .

CUMHURİYETİN 75. YILI
MÜNASEBETİYLE DİNLER TARİHİ
AÇISINDAN DİN VE DİN ANLAYIŞI
SEMPOZYUMU

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

17 Kasım 2016

20-21 KASIM 1998
KONYA

TÜRKİYE VE AZERBAJCAN'DA
RESMÎ DİN VE HALK DİNİ FENOMENOLOJİSİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ünal*

Giriş

Resmî din ve halk dini kavramları ülkemizde yapılan din çalışmalarında pek yaygın olmayan hususlardandır. Ancak bunun karşılığında halk inancı ve kitabî inanç deyimleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

İslamî anlayışa göre “resmî İslam”, Müslümanlarca kesin doğru olarak inanılan vahye ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun düşen inanç ve uygulamalardır. Ancak, bu iki temel kaynak içinde, hakkında hüküm bulunmayan konuların, “ulema” ya da “müctehid” tarafından tartışıldıktan sonra “şer’idir” fetvası verilen inanç ve uygulamalar (*icma*) da “resmî” sıfatı ile değerlendirilebilir. Bu noktada, *Hulefa-i raşidin* döneminden sonra İslam devletlerinde ortaya çıkan farklı görüş ve uygulamaları “Şer’î”, “İslamî” ve “Dini” gibi mühürlerle resmîleştiren halifelerin uygulamaları, daha fazla siyasi, askerî ve otorite özelliği taşımasından dolayı, biz bu tür konuları göz ardı edeceğimizi belirtmemizde yarar görüyoruz (ilgili örnekler, doğudan batıya bütün İslam imparatorluklarında bol bol görülür).¹ Bütün bunlara karşılık, Kur’an ve hadislerde bahsedilmeyen ve ulema tarafından hakkında “şer’idir” hükmü verilmeyen inanç ve uygulamalar “cahilî” olarak kabul edilmektedir.

Genel anlamda halk dini, temel çerçevesini kitabî din ile oluşturarak sınırlarını ulusun veya kültürel bölgenin kökleşmiş olduğu, halkın uzun tarihi süreç içerisinde meydana getirdiği dini ortamına kadar dayanan inanç ve uygulamalardır. Resmî din ise, bütün emir ve yasakların tanrı veya tanrılara ya da din kurucusuna dayanan kurallardır.²

Resmî ve halk dini deyimleri her ne kadar ruh bilimi açısından, kişi ile ilgili gibi görünüyorsa da, toplumsala dönüşmesinden dolayı da ilahiyat, folklor ve etnoloji ile de ilgilidir. Biz burada, söz konusu edilen bütün disiplinlerin kurallarına göre konuyu ele almaya çalışacağız. Resmî din deyimleri ile devletler tarihinde değişik

*Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Aslında siyasi, dini ve ideolojik başkaldırı veya dayanışma açısından İslamın kendisi halk dini olup toplumun içerisinde (örneğin, Sünnî-Şii, Emevi-Abbasi sürtüşmeleri, Cihat olgusu).

² P. H. Vrijhof, *Official and Popular Religion, Analysis of Theme for Religious Studies*, New York, 1979, s.1.

MADE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 3606 KIZIMA, Sergey & BLYAHER, Leonid E. Ibn
Khaldun: influence of life and ideas on post-Soviet
Union countries. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*
(AVID). *Journal of Eurasian Studies*, 1 ii (2012)
pp. 31-46. Appreciation of his work in academic
institutions in Azerbaijan, Central Asia, Russia, and
elsewhere. Abstract(s): Russian & Turkish.

Ibn Haldun
090404
Azerbaijan
012412

11 Aralık 2016

04 Aralık 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Azerbaycan
012412

1612 BABAYEV, Elchin. Azerbaijani names in space.
IRS: *Heritage*, 12 (2013) pp. 45-49.

Azerbaijan
012412

- 9988 POMPEYEV, Yuriy. The spiritual-value meanings of the Azerbaijani national character. *IRS: Heritage*, 16 (2014) pp. 28-31.
- 9989 RUSTAMBAYOVA, Afat. Ancient tradition of fire worshiping in Azerbaijan. *IRS: Heritage*, 22 (2015) pp. 20-25.
- 9990 RUSTAMBAYOVA, Afat & HUSEYNOV, Ruslan. Kalagayi - the traditional head cover of Azerbaijani women in the 19th - early 20th centuries. *IRS: Heritage*, 21 (2015) pp. 20-26.

AHMADOVA, Firdovsiya. Major achievements of the Azerbaijan Democratic Republic. *IRS: Heritage*, 17 (2014) pp. 38-43. 1918-1920. Azerbaijan 012412

9974 MAMEDOV, Ramiz & HASANOV, Maharram. Climate of Azerbaijan as a natural treasure. *IRS: Heritage*, 19 (2014) pp. 22-29. Azerbaijan 012412

10023 SATTAROV, Rufat. Urban, rural or something in between: the development of "alternative" (non-institutionalised) forms of Islam in Azerbaijan through the case of Nardaran village in Absheron. *Allah's kolkhozes: migration, de-Stalinisation, privatisation, and the new Muslim congregations in the Soviet realm (1950s-2000s)* / Stephane A. Dudoignon, Christian Noack (eds). Berlin: Schwarz, 2014, (Islamkundliche Untersuchungen, 314), pp. 494-515. Focus on late Soviet and early post-independence Azerbaijan and development of the Azerbaijan Islamic party. Azerbaijan 012412
11 Subat 2017

AHMADOV, Rovshan. On the first premium bonds of the Azerbaijan Republic in 1919. *IRS: Heritage*, 16 (2014) pp. 32-35. Azerbaijan 012412

AHMADOV, Sabuhi. From the history of the military uniform in Azerbaijan (1918-1991). *IRS: Heritage*, 12 (2013) pp. 32-37.

AHMADOV, Sabuhi. Knights in Azerbaijan: article 2 (5th-11th centuries). *IRS: Heritage*, 15 (2013) pp. 18-23. Article 1 refers to the pre-Islamic period.

AHMADOV, Sabuhi. Knights in Azerbaijan: article 3 (12-13th centuries). *IRS: Heritage*, 16 (2014) pp. 36-41. Article 1 relates to the pre-Islamic period. Article 2 on 5th-11th centuries (*IRS: Heritage* 15/2013, pp.18-23).

AHMADOV, Sabuhi. Knights in Azerbaijan: article 4 (15th-17th centuries). *IRS: Heritage*, 17 (2014) pp. 44-53. Article 1 relates to the pre-Islamic period. Article 2 on 5th-11th centuries (*IRS: Heritage* 15/2013, pp.18-23); article 3 on 12-13th centuries (*IRS: Heritage* 16/2014, pp. 36-41).

10025 YBERT, Édith. Islam, nationalism and socialism in the parties and political organisations of Azerbaijani Muslims in the early twentieth century. *Caucasus Survey*, 1 i (2013) pp. 43-58. Azerbaijan 012412

MADE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKUMAN

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 9966 NIFTALIYEV, İlgar. 1988: Final stage of the
deportation of Azerbaijanis from Armenia. Article
1. *IRS: Heritage*, 18 (2014) pp. 44-47.
- 9967 NIFTALIYEV, İlgar. 1988: The final stage of the
deportation of Azerbaijanis from Armenia. Article
2. *IRS: Heritage*, 19 (2014) pp. 30-39.
- 9968 NIFTALIYEV, İlgar. Deportation of Azerbaijanis
from Armenia (1948-1953). Part 1. *IRS: Heritage*,
16 (2014) pp. 42-49.
- 9969 NIFTALIYEV, İlgar. Deportation of Azerbaijanis
from Armenia (1948-1953). Part 2. *IRS: Heritage*,
17 (2014) pp. 54-59.

Azerbaycan
011412
Emenite
051056

1988 Subpart 20071

18 Subat 2017

Azərbaycan
012412

9985

IZMAYLOVA, Attika. National costume of Azerbaijanis. *IRS: Heritage*, 16 (2014) pp. 20-27.

Naxçıvan
140037

9986

KARIMOV, Emil. Nakhchivan - an ethnographic phenomenon. *IRS: Heritage*, 17 (2014) pp. 4-16.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKUMAN

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

UMID, Aysel. Azerbaijani tales as a symbolic system
of values. *IRS: Heritage*, 20 (2015) pp. 60-63. *Azerbaijan*
Folk-tales. 012412

VALIKHANLI, Naila. Azerbaijan's oldest museum:
95 years old. *IRS: Heritage*, 22 (2015) pp. 26-33.
With reference to the National Museum of History
of Azerbaijan.

11 Subat 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

18 Subat 2017

ALIYEVA, Lala. A history of Islamic education in *Talim-Terbiye*
Azerbaijan. *Islamic education in secular societies* 130253
/ Ednan Aslan, Margaret Rausch (eds.); in
cooperation with Sedef Sertkan and Zsofia Windisch. *Azerbaijan*
Frankfurt am Main: Lang, 2013, (Wiener
Islamstudien, 4), pp. 289-305.
012412.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA CELEN DOKÜMAN

18 Subat 2017

Talim Rebiye
130253
Azerbaycan
012472

9981

BALCI, Bayram. Between secular education and Islamic philosophy: the approach and achievements of Fethullah Gülen's followers in Azerbaijan. *Caucasus Survey*, 1 i (2013) pp. 107-116.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

- 9970 NIFTALIYEV, İlgar. Genocide and deportation of Azerbaijanis of the Erivan governorate (1918-1920) [I]. *IRS: Heritage*, 13 (2013) pp. 52-57.
- 9971 NIFTALIYEV, İlgar. Genocide and deportation of the Azerbaijanis of Erivan Province (1918-1920) [II]. *IRS: Heritage*, 14 (2013) pp. 34-43.
- 9972 NIFTALIYEV, İlgar. Genocide and deportation of the Azerbaijanis of Erivan Province (1918-1920) [III]. *IRS: Heritage*, 15 (2013) pp. 40-44.
- 9973 SHIKHALIYEV, Emin. "The fight of the Armenians" and its implications for the South Caucasus. *IRS: Heritage*, 16 (2014) pp. 50-55. "Since the establishment of the Armenian state in the South Caucasus in 1918, it has been pursuing a policy that sharply diverges from the interests of its neighbors."

Azerbaycan
012412
Ermeniler
051056

18 Subat 2017

AZERBAIJAN (TED bk. TÜRK [Edebiyat])

Hasanli, Jamil

1920 April coup, decline of Azerbaijan Democratic Republic .-- 2010 ISSN: 2220-248X : IRS: Heritage, vol. 2 pp. 4-8, (2010)

Bugaï, N. F.

30-e gody: o deportatsii irantsev iz Azerbaïdzhana v Kazakhstan .-- 1994 ISSN: 0869-1908 : Vostok / Восток: Афро-Азиатские Общества: История и Современность, vol. 1994 vi pp. 146-154, (1994)

Caferođlu, A.

75 Azärbajđanische Lieder 'Bajaty' in der Mundart von Gänđä nebst einer sprachlichen Einleitung .-- 1929 : Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen, vol. 32 pp. 55-79, (1929)

Younansardaroud, Helen

A brief outline of the history of Christianity in Urmia .-- 2006 : Harp: a Review of Syriac, Oriental and Ecumenical Studies, vol. 19 pp. 353-363, (2006)

Hariri-Akbari, Mohammad; Aazbdaftari, Behrooz

A brief review of contemporary Azerbaijani poetry .-- 1997 ISSN: 1066-9922 : Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East, vol. 11 pp. 95-118, (1997)

Mollazade, Jayhun; Swietochowski, T.

A historian's view of Azerbaijan today: an interview with Tadeusz Swietochowski .-- 1995 ISSN: 1091-4900 : Caspian Crossroads, vol. 1 ii (1995)

Amabe, F.

The emergence of the 'Abbāsīd autocracy: the 'Abbāsīd army, Khurāsān and Adharbayjān .-- Kyoto University Press, Kyoto, 1995 :

Bougai, N.

1940s - the deportation of peoples from Georgia, Armenia and Azerbaijan .-- 1997 : Political History of Russia, vol. 8 i pp. 1-15, (1997)

254865

Azerbaycan 012412

Osmanlılar 150100

19.-20. YÜZYILLARDA
TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ SEMPOZYUMU
Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar

5-7 Ocak 2015
Uluslararası Sempozyum, İstanbul
BİLDİRİLER

2. CİLT

MADDE VAKFI ANIĞI
SONRA GELEN DOKUMAN

TÜRK OCAĞI İSTANBUL
ŞUBESİ ARMAĞANIDIR

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	254865
Tas. No:	956.0743 OND.Ş

10 Eylül 2017

Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Sürecinde
Osmanlı Devleti ve Azerbaycan İlişkileri

Halil BAL

Özet

Bu çalışmada, esas itibariyle Ermenistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunun nasıl ve hangi şartlar dâhilinde mümkün olduğu ve Osmanlı Devleti'nin bunu nasıl ve neden kabul ettiği, Ermenistan'ın kuruluşunun Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasındaki ilişkilere etkileri incelenecektir.

Rusya'da Çarlık yönetiminin devrilmesi (12 Mart 1917) ardından kurulmuş olan Rusya Geçici Hükümetini ortadan kaldıran Bolşevik İhtilâli (7 Kasım 1917) Güney Kafkasya'da bir dönüm noktası teşkil eder. Yüz yıldan fazla bir zaman Rusya'nın hâkimiyeti altında yaşamış olan Gürcüler, Azerbaycan Türkleri ve Ermenilerin temsilcileri, Tiflis'te toplanarak ortak bir Meclis (Seym) ve hükümet kurmuşlardır. Bu hükümet Bolşevik yönetimini kabul etmeyeceklerini açıklamışır. "Mavera-ı Kafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti" adı verilen bu hükümetin gönderdiği bir sulh heyeti Osmanlı Devleti'nin gönderdiği sulh heyeti ile Trabzon'da buluşmuş (14 Mart-14 Nisan 1918) fakat yapılan uzun görüşmelerde bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Mavera-ı Kafkas heyeti, harpten önceki (1914) Osmanlı Devleti ile Rusya sınırnı esas alan bir antlaşma yapmak yetkisi ile gelmişti. Osmanlı Devleti ise Sovyet Rusya ile Brest-Litovsk Antlaşmasını (3 Mart 1918) imzalamış, eski vilayetleri olan ve Elviye-i Selase olarak anılan Kars, Ardahan ve Batum'u geri almış bulunuyordu. Dolayısıyla Mavera-ı Kafkas heyetinin teklifi, bu üç ilinden vaz geçmesi anlamına geliyordu. Osmanlı Heyeti Başkanı Rauf Bey, tabii olarak bu teklifi reddetti. Ayrıca, Mavera-ı Kafkas Federal Cumhuriyeti'nin

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi. halilbal@ yahoo.com

768-778

0223 GIYASI, Jafar. Medieval Azerbaijani architects in *Azerbaijan*
Arab countries. *IRS: Heritage*, 24 (2016)
pp. 12-17. 012412

21 Kasım 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

9670 BEDFORD, Sofie. Turkey and Azerbaijan: one religion - two states? *Turkish-Azerbaijani relations: one nation - two states?* Ed. Murad Ismayilov and Norman A. Graham. Abingdon & New York: Routledge, 2016. (Routledge Advances in Central Asian Studies, 8), pp. 127-149. Examines why "Turkish Islam" was the preferred choice for the political leaders of independent Azerbaijan and why this amicable reception of Turkish religious representatives seems to be coming to an end.

Türkiye
13/124
Azerbaycan
012412

26 Kasım 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SUNULAN BİLGİLERİ İZLENİMLERİ

21 Kasım 2017

- 9651 *Turkish-Azerbaijani relations: one nation - two states?* Azərbaycan
Ed. Murad Ismayilov and Norman A. Graham. 012412
Abingdon & New York: Routledge, 2016 (Routledge
Advances in Central Asian Studies, 8). 170 pp.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Azerbaycan 9654
012412 GOYUSHOV, Altay. Azerbaijan. *Yearbook of
Muslims in Europe*, 7 (2015) pp. 62-78.

21 Kasım 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

2918 BABAYEV, Elchin. Azerbaijani names in space. *Azerbaijan*
IRS: Heritage, 12 (2013) pp. 45-49. 012412

30 Nisan 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

فصلنامه علمی- پژوهشی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهرا
سال بیست و سوم، دوره جدید، شماره ۲۰، پیاپی ۱۱۰، زمستان ۱۳۹۲

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

تحولات داخلی گرجستان و حمله‌ی گرجیان به آذربایجان
در عصر دوم سلجوقی (۵۱۵-۶۲۲ ق.ه)

ناصر صدقی^۱
محمد عزیززاد^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۲/۱۰

تاریخ تصویب: ۹۲/۱۰/۱۸

چکیده

هدف این پژوهش بررسی زمینه‌ها و شرایط قدرت‌گیری گرجستان در عصر دوم سلجوقی است که به نهاجم گسترده‌ی حکومت باگراتیان گرجی به منطقه‌ی آذربایجان منجر شد. یکی اهداف اساسی پادشاهی گرجستان، بعد از سرکوب و انسجام اشرافیت زمین‌دار محلی و سروسامان دادن به اوضاع آشفته‌ی سیاسی و اقتصادی داخلی گرجستان، به کارگیری سیاست توسعه‌ی ارضی در سرزمین‌های اسلامی بود؛ اقدامی که کشمکش‌های داخلی حاکم در

۱. دانشیار تاریخ دانشگاه تبریز. n_sedghi@tabrizu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری تاریخ ایران دوره‌ی اسلامی دانشگاه تبریز. maziznejad63@gmail.com

Gürcistan
070352
Selçuklular
180683
Azerbaycan
012412

D4285

آذربایجان، استان

کلمه مای و در قرون اسلامی به ماه تبدیل شد (انزلی، ص ۳۳ - ۳۴). مقدسی، بانی آذربایجان را آذرباد پسر بیوراسپ پسر اسود پسر سام بن نوح معرفی کرده است (مقدسی، ج ۲، ص ۵۵۵). آذربایجان در دوران تاریخی بین اقوام مختلف و ملل هم‌جوار به صورت‌های متفاوتی تلفظ شده است: آتورپادگان، در زبان پارسی میانه؛ آتروپاتنه در زبان یونانی؛ آذربئیگانون و آذربئیگانون در یونانی بیزانسی؛ آذربایاقان و آذربادگان در ارمنی؛ آذربایغان در سریانی؛ آذربئیجان در عربی؛ آذربایجان در تلفظ فعلی؛ گاهی تلفظ‌هایی از قبیل: آتروپاتس، آتروپس، آگروپاتن، آتروپاتیا نوشته‌اند که شاید از اشتباه نویسندگان یا نسخه‌برداران باشد (نیکنام لاله، ص ۱۳ - ۱۴).

گاهی اهالی این استان همزه آذربایجان را به «ها» تبدیل کرده با دال بی‌نقطه «هاربادیجان» تلفظ می‌کنند. بعضی از خاورشناسان مانند کنودتزون بدون ذکر دلیل چنین اظهارنظر کرده‌اند که آتوریات، در آغاز نام شهری بوده و آن را با دژ «آندراپاتی» که در کتیبه‌های آشوری از شهرهای ماد در حوالی قزوین یاد شده، یکی دانسته‌اند؛ ولی مشکور با اشاره به این که نام آذربایجان در زبان‌های مختلف ایرانی از قدیم‌ترین زمان با مختصر اختلافی به همین صورت آمده و آن از نام آتوریات مورد بحث گرفته شده و کان kan هم پسوند مکان است که در زبان یونانی به شکل Ene به آن نام الحاق شده و Atropatene گردیده است، امکان مشتق شدن آترو Atro یا آتور Atur را از آندار Andar یا آنتار

سوزمینی کهن و بزرگ در شمال غربی ایران در محدوده کنونی جنوب رود ارس و جمهوری آذربایجان و ارمنستان، و شمال استان‌های کردستان و زنجان، و غرب استان‌های گیلان و دریای مازندران، و شرق کشورهای ترکیه و عراق، به مرکزیت کنونی تبریز (مرکز آذربایجان شرقی) به طول جغرافیایی ۴۶/۲ و عرض ۳۸ درجه، ارومیه (مرکز آذربایجان غربی) به طول جغرافیایی ۴۵ و عرض ۳۷/۵ درجه، و اردبیل (مرکز استان اردبیل) به طول جغرافیایی ۴۷/۸ و عرض ۳۸/۴ درجه، و مشتمل بر شهرهای سراو (سراب)، مراغه، سلماس، خوی، مرند، اهر، میانه، خلخال، فیروزآباد و ...

وجه تسمیه: به روایت استرابو، آذربایجان در دوران پیش از تاریخ دارای دو مقر بوده است، یکی به نام «گنجک» که به زبان ارمنی: «گنژک» خوانده می‌شوند در تخت سلیمان امروزی، با ارگی به نام «ورا» برابر نام ایرانی باستان «فراذه - آسپه» [خواستار اسب سفید]، و فارسی میانه «فراه اسپ» واقع در دریای چیچست. نام مقر دیگر در متن استرابو از قلم افتاده است (مارکوارت، ص ۲۰۵ - ۲۰۶). طبق منابع آشوری، در زمان پادشاهی پارتاتوا، یا به قول هرودوت پرتوتیس، کشور سکاییان شامل بزرگ‌ترین بخش ایالتی بود که بعدها به نام آتروپاتن (آذربایجان فعلی) نامیده شد که مرکز آن در جنوب دریاچه قرار داشت و پادشاه مانای نیز سلطنت آن را به رسمیت می‌شناخت. کل آذربایجان تا اواسط قرن نهم میلادی نام مخصوص به خود نداشت؛ داریوش اول در سنگ‌نبشته‌های خود این مملکت را ماد نامیده که این در زمان ساسانیان به